

2013 december Ról-ról

Pető Iván: Egy új politikai gazdaságtan? (Daron Acemoglu–James A. Robinson: Miért buknak el a nemzetek? A hatalom, a jólét és a szegénység eredete. Fordította: Garamvölgyi Andrea. Budapest, 2013, HVG Könyvek.)

Csak dicsérni lehet a kiadót, hogy igényes fordításban magyarul is hozzáférhetővé tette Daron Acemoglu és James A. Robinson alig egy éve Amerikában megjelent és valóban, ahogyan a fűlszöveg is írja, világsikerré vált művét. Egy könyvet, amely szándéka szerint magyarázatot ad a mai világ egyik nagy problémájára, nevezetesen, hogy miért vannak gazdag és szegény országok, miközben, a szerzők apró történelmi mozzanatokát és nagy folyamatokat egyaránt fölvonultatva, mindentudóan száguldoznak a neolitikus forradalomtól a Római Birodalmon, a maja és azték államokon, Velencén, afrikai törzseken, Latin-Amerikán, Észak-Amerikán, Ausztrálián és Európán keresztül az arab tavaszig s a mai Kínáig!

Nem csak csábítja az olvasót, hanem nagyon magasra teszi a mércét az, aki azt ígéri munkája címében, hogy megmagyarázza: miért buknak el a nemzetek (valójában államokról, rendszerekről van szó), illetve alcímében, hogy megismerjük a hatalom, a jólét és a szegénység eredetét.

A könyv utolsó fejezetében, ha addig nem jöttünk volna rá, tételesen is leírják a szerzők: „...kell egy elmélet, amely megmagyarázza, hogy egyes országok miért gazdagok, míg más országok... elszegényednek”. És természetesen úgy látják, szállítják is ezt a teóriát: „...egy egyszerű elmélettel állunk elő, és ezzel az elmélettel magyarázzuk meg – nagy vonalakban – a világ gazdasági és politikai fejlődését”.

A társadalomtudósok többsége nem véletlenül tartózkodik a monokauzális, bonyolult társadalmi jelenségeket egyetlen okkal magyarázó, átfogó elméletektől. A nagyon általános elméletek, az úgynevezett világmagyarázatok sokszor semmitmondóak, tételeikből látszólag minden levezethető, valójában semmit nem tesznek érthetőbbé. Acemoglu és Robinson azért ennél komolyabb, hiszen az egyszerű elmélet bonyolult intézményi feltételeket ír le, de sem a címbeli mércének, sem az idézett, máshol is megfogalmazott szándékuknak nem tudnak megfelelni, nem tudják felmutatni a „végső okot”.

Lecsupasztva a könyv mondanivalóját, a szerzők úgy látják: a politikai és gazdasági rendszerek kapcsolata szinergikus. A jólét, a nemzetek felemelkedésének feltétele a fékek és ellensúlyok rendszerére épülő stabil, kiszámítható központi hatalom – amely garantálja a

tulajdon biztonságát, a jogrendszer pártatlanságát és a közszolgáltatások ellátását –, valamint ezzel szimbiózisban a befogadó, az emberek tehetségének, képességeinek hasznosítását, kibontakozását lehetővé tevő, sőt ösztönző gazdasági intézmények. És ennek pandanjaként: a lecsúszáshoz, szegénységhez vezető rendszerek politikai intézményeinek ismérve, hogy a hatalom egy szűk csoport kezében van, amely abban érdekelt, hogy saját hatalmának bebetonozása érdekében használja a megszerezhető erőforrásokat, így számára nemkívánatos a fékekre és ellensúlyokra épülő rend, nem garantálja a tulajdon biztonságát, abban érdekelt, hogy megteremtse, illetve fenntartsa a kizsákmányoló gazdasági intézményeket, amelyek nem ösztönzik, sőt akadályozzák az emberi tehetség, képesség kibontakozását.

Az imént leírtak – finoman szólva – nem éppen revelációként ható felismerések, a liberális demokrácia, a piacgazdaság hívei régóta vallják mindezt. Az még nem megy túl az eddigi elméleti magyarázatokon, hogy a szegénység, a rendszerek, államok bukásának oka, ha egy intézményrendszer nem befogadó, hanem kizsákmányoló – igaz, e két kifejezést eddig, a szerzők előtt nem használták a jelzett tartalommal.

Még az sem megrázó újdonság, hogy – megint saját terminológiát elővezetve – rámutatnak: a jónak tekintett rendszerekben létezik egyfajta kedvező körforgás, pozitív visszacsatolás, amely abból ered, hogy a befogadó intézmények korlátozzák a hatalom gyakorlását, ugyanakkor a kizsákmányoló rendszerekben működik egy ördögi kör, amelyet jelentős részben az oligarchia vastörvénye rajzol föl. Utóbbi lényege, hogy az új vezetők azért tudják megdönteni a régiek uralmát, mert radikális változást ígérnek, amit aztán az intézményrendszer miatt nem tudnak vagy nem is akarnak megvalósítani.

A szerzők szerint a XVI. században még nincs igazi különbség az európai rendszerek között, de a XVIII. századra már éles választóvonalak jönnek létre, és ennek következményei az európaiak által meghódított világra is kihatnak. Mindez tény. Az is rendben van, hogy Anglia, illetve Nagy-Britannia azért válhatott nem kis részben az úgynevezett dicsőséges forradalommal az újkori fejlődés mintaállamává, mert ott a monarchia közel sem volt olyan abszolút hatalmú, olyan kizsákmányoló, mint a spanyol vagy a forradalom előtti francia. De arra nincs válasz, hogy az angol uralkodók miért viselték el, hogy a kereskedelemből származó jövedelmekből tőlük független, komoly vagyonok, vállalkozások és így polgárság jöjjön létre, s a spanyol és francia uralkodók ezt miért nem túrték.

Acemoglu és Robinson elképzelésükkel bizonyítottnak látják, hogy sem a földrajzi, éghajlati, sem a kulturális, így a vallási különbségekre építő fejlődéseméletek nem helytállóak. Kritikai érveik erősek, de az ő elméletük sem teljesen kerek, koherens.

A Meidzsi-restauráció megteremtette az addig a világtól elzárkózó Japán modernizációjának feltételeit (bár azért a japán rendszert a második világháború végéig nehéz lenne befogadónak látni), míg a hasonlóan befelé forduló Kína egészen másként reagált a behatoló európaiakra, illetve amerikaiakra. Persze más volt a hatalmi szerkezet. De mindig feltehető a következő kérdés: és miért lett egyik helyen ilyen, a másikon olyan a berendezkedés?

Acemoglu és Robinson elméletük zárt logikájú konstrukcióján három vészkijáratot nyitnak, ahol kimenekítenek minden olyan történetet, amely kilóg a rendszerükből.

Az egyik vészkijáratról esett szó: a történelmi elágazásoknál a szerzők csak határoltan nyúlnak vissza, az eltérések közvetlen okainak okaira már nem adnak magyarázatot.

A másik vészkijáratot azzal nyitják, hogy a teóriájukba nem illeszthető eseteket egyszerűen nem tárgyalják.

A világmagyarázat rendszerén nyitott harmadik vészkijáraton minden ki-, illetve befér: a szerzők sokszor elismélik, nincs történelmi determináltság, a történelem kifürkészhetetlen, véletlenek és apróságok indítanak be később meghatározóvá váló folyamatokat.

Acemogluék tehát nagyvonalúan kezelik elméletüket. Le is írják: „Egy elmélet... nem attól sikeres, hogy hűen visszaadja a részleteket, hanem attól, hogy hasznos és empirikusan jól megalapozott magyarázatot ad folyamatok egész sorára...” És, tehetjük hozzá, nem ad magyarázatot folyamatok másik hosszú sorára, amittől kérdéssé válik a magyarázat általános érvénye. Néhány példa: Japánon kívül a délkelet-ázsiai kis tigrisek, Szingapúr, Tajvan vagy Dél-Korea közel sem az európaihoz, észak-amerikaihoz hasonló, fentebb említett feltételek között kapaszkodott föl a leggazdagabb, legfejlettebb országok közé. A politikai rendszer ezekben az országokban hosszú ideig autokratikus volt, a hatalmat korlátozó ellensúlyok és fékek hiányoztak, az állam, ha nem is tulajdonosként, de támogatási eszközökkel döntő szerepet játszott a gazdaságban. A szerzők mindegyike alig térnek ki, teóriájuk nem tud mit kezdeni azzal a változással, amikor a hatalom úgy képes saját autokratikus rendszerét fenntartani, hogy közben nem fojtja meg a kreativitást, a vállalkozó szellemet. Mindez azért is érdekes, mert Acemoglu és Robinson nagyon biztos abban, hogy a mai Kína sajátos viszonyai, a kommunista párt szerepe, a jogbiztonság és a tulajdon biztonságának hiánya miatt az ország gazdasági fejlődési lehetősége igen-igen limitált. Föl sem merül, hogy esetleg hasonló történhet, mint a gyakorlatilag figyelmen kívül hagyott, említett és nem említett tigrisekkel, hogy egy részüknél a gazdasági növekedés, a polgárok gyarapodása békésen átvezetett a politikai értelemben befogadó rendszerbe.

A szerzők teóriájába nem illeszthető be Németország sem, amely rövid közjátékot nem számítva 1871-től 1945-ig egyértelműen autokratikus, sőt diktatórikus rendszerként fungált, mégis gazdasági növekedési, modernizációs értelemben ebben az időszakban nemcsak utolérte a befogadó rendszereket, de le is hagyta őket. Mindenesetre a német fejlődésről ebben a könyvben nem esik szó.

A magyar olvasónak feltűnik, hogy a Habsburg Birodalmat, Osztrák–Magyar Monarchiát a könyv egyetlen tömbként kezeli, nem látva különbséget Ausztria, Csehország, Magyarország és az egyéb részek között, a gazdasági fejlettséget együtt emlegeti Oroszországgal, és nem beszél a köztes vagy Nyugathoz közeli részekről.

Nem csak az elméleti konstrukció nagyvonalú kezelése miatt támad hiányérzete az olvasónak, hanem azért is, mert a szerzők sok mindennel, ami tárgyukhoz tartozna, és amiben mások is jutottak már egyre s másra, még kritikai megjegyzésekkel sem foglalkoznak. Marxról ugyanúgy nem esik szó a fejlődélméleti elképzelések között, mint Alexander Gerschenkronról vagy Joseph A. Schumpeterről, Immanuel Wallersteinről vagy esetleg Francis Fukuyamáról.

Az olvasó szokásos tesztje, hogy megnézi az irodalomjegyzéket. Nem mintha ez lenne a legbiztosabb mérce, de ha a magyar szerzőket keressük (természetesen az angolul megjelent művekre számítva) kitérünk: csak Jászi Oszkár Monarchiáról szóló könyvét említik, miközben például sokat foglalkoznak Afrikával, egyebek között a rabszolga-kereskedelem következményeivel, de nem használják Polányi Károly Dahomeyról szóló alapművét és általában Polányi témájukba jócskán belevágó munkáit. A kommunista gazdasági rendszerről szóló felszínes megjegyzések alapján csak sajnálható, hogy nem ismerik Kornai János szocialista (az angol nyelvű kiadásban kommunista) rendszerről szóló átfogó munkáját, és a sor folytatható.

A szerzők ígéretének megfelelő, eredeti mondanivaló az lenne, ha nem csak azt mutatnák meg számtalan példán, hogyan jöttek létre egyes szegény, elmaradott, bukott vagy bukásra ítélt

kizsákmányoló államok, rendszerek, hogyan a sikeresek, a folyamatos önkorrekcióna képes befogadók, mi az egyikben és a másikban a közös jegy. A címbeli kérdésre akkor kapnánk igazi választ, ha sikerülne felmutatni azt a végső mozzanatot, amelytől az egyik ország, rendszer ebbe, a másik abba az irányba indul. Ilyen végső magyarázat azonban nem létezik.

Daron Acemoglu–James A. Robinson: Miért buknak el a nemzetek? A hatalom, a jólét és a szegénység eredete. Fordította: **Garamvölgyi Andrea**. Budapest, 2013, HVG Könyvek, 520 oldal, 4900 forint.

Kapcsolódó írások:

1. **Rainer M. János: De hová lett India? (Dalos György: Gorbacsov – ember és hatalom. Politikai életrajz. Budapest, 2011, Napvilág.)** A Kolumbusz-hasonlatot, ha talán nem is közhelyként, Mihail Gorbacsovval kapcsolatban...
2. **Almási Miklós: A Gépezet szelleme (Csepeli György: A hatalom anatómiája. Kossuth Kiadó, 2013, Budapest.)** A hatalom filozófiai-szociológiai kézikönyve, tartalomjegyzéke, eszközei, pszichikai feltételei: minden, amit...
3. **Almási Miklós: Beszólás középről (Paul Krugman: A liberális lelkiismeret. Fordította Orosz Ildikó. Budapest, 2010, Gondolat Kiadó, Demos Könyvek. 346 oldal, 2890 forint.)** Krugmant (a New York Times kolumnistáját) „pimasz” gazdasági jegyzeteiért régóta...
4. **Almási Miklós: Mindenkinek jó lesz (Thomas L. Friedman: És mégis lapos a Föld. A XXI. század rövid története. Fordította Bozai Ágota. Budapest, 2006, HVG könyvek. 390 oldal, 4190 forint.)** Almási Miklós Mindenkinek jó lesz Felejtsd el a “lapos...
5. **Rainer M. János: A nyolcvankilenc-projekt (Dalos György: Viszlát, elvtársak! A szocializmus végnapjai Kelet-Európában. Fordította Dunai Andrea. Budapest, 2011, Corvina.)** Dalos György nem először lát neki az egyik legutolsó nagy...

Cimkék: Pető Iván